

D^R. KREJCSI REZSŐ

FELOLVASÁSA A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG 1905 MÁJUS 12-IKI
ÜLÉSÉN.

Az eddigi vita során előadott és hallott momentumok alapján meggyőződhattünk többek között arról, hogy az egyes közoktatási szervezetek között nincsen meg a kívánatos organikus kapocs, hogy azok jóformán elszigetelten működnek, egymásra való tekintet nélkül. Hallottuk azt, hogy az elemi vagy népiskola továbbá a középiskola és Pedig egyfelől a gimnázium és a reáliskola – bátran ide sorozhatjuk még a középkereskedelmi iskolákat is – között nincsen meg a szükséges átmenet s összefüggés. Fölhozták azt, hogy az iskolai szervezetben van a hiba, okolták a tanterv fogyatékoságát és ennek tulajdonították a középiskolai tanításnak a modern élet igényei szempontjából úton-útfélen konstatalható eredménytelenségét, kifogásolták a pedagógiai methodusnak ósdiságát és elégtelenségét. Konstatalták a vizsgálati rendszernek félszégeit és annak a gyermekek idegességére való kölcsönhatását. Minden oldalról föltárták a visszasságokat és bajokat, a melyek bőséges tapasztalatokkal és megfigyelési adathalmazzal igazolva egyenkint véve is, de különösen összességüket tekintve, elegendők arra, hogy a mai középiskolai intézmény fölött pálczát törjünk s a legnagyobb sietséggel és gyorsasággal javítás után törekedjünk. Az eddigi vita során annyira egyhangú volt a középiskolának az elítéltetése, hogy egyik konzervatív irányú politikus és a liberalizmus legszélsőbb árnyalatának szolgálatában álló publiczista szemünk láttára kézszorítással megerősített formális véd- és daczsözövséget köthettek a középiskolának reformálására. A középiskola elítélésében bizonyos fokig egyetértett a jelzett két előadó, de az átreformálás módja, iránya és terjedelme tekintetében eltérők voltak nézeteik. Egyik a túlságos klassziczizmus rovására a latin nyelvnek s ennek gyakorlatias oktatására, esetleg a természettudományok szélesebbkörű művelésére, esetleg idegen nyelveknek kivan több időt szentelni; a másik perhorreskálja a régi latin s görög nyelveket, azokat a középiskolából kiküszöbölni kívánja s a középiskolát pur et simple a természettudományok részére reklamálja.

Nem lehet tagadni, sőt bizonyosra vehető, hogy a természettudományoknak a középiskolába való széleskörű bevezetése s különösen azoknak gyakorlatias módszer szerint való tanítása igen sokat javíthatna a mai tarthatatlan helyzeten. De előrebocsátja szóló, még mindig nem oldaná meg a problémát.

Köztudomású, hogy a keresztény világ a régi római korból merítette művelődésének alapjait. Az európai népek zöme, a régi római kultúra nagysága által lebilincselve átvették a latin vagy római egyházat és a római jogot is. Az egyháznak általánosan egyesítő köteléke a művelt világból egységet alkotott, a melynek egységes nyelve is volt és pedig a latin. A latin nyelv szolgáltatta a kulcsot a tudomány rejtélyeibe, ez volt az eszköz a magasabb művelődésre. A papi kezekben volt oktatás kezdetben főképen a papok nevelését és kiképzését célozta. Később a mikor a klasszikus stúdiumok renaissance-korszaka megindult és Olaszországból áterjedt a többi kultúr nemzetekre is, az iskolák a klasszikus görög-római irodalom útján általános műveltség közvetítésére törekedtek. Úgy a reformáció valamint a kath. egyház is felismerte a pedagógia fontosságát a hatalmi pozíció erősítésére és megtartására; mindkét oldalról olyan készütséget kívántak nyújtani az ifjaknak, hogy folytatólag magasabb fakultásokban tanulhassanak. De mindkét oldalról megegyeztek abban, hogy főképen a latin nyelvtudás és írásmesterség terjesztésére kell törekedni s hogy az egész oktatás ezen célzat szolgálatába terelendő. Abban az időben, a mikor az egyes népek nyelve fejletlen volt, a mikor saját irodalommal nem bírtak, a mikor a természettudományok bölcsőkorukat élték és naiv primitív körében mozogtak, indokolt lehetett a klasszikus művelődésre, latin-görög nyelvre, irodalomra való súlyhelyezés.

De újabban, a mikor a *természettudományok* az emberi felismerés részére újabb tág és egyre bővülő tereket nyitottak s kibővítették az embernek hatalmi szféráját, a mikor a gőzerőnek a termelési proceszusba való bevezetése és a technikának egymást üldöző újabb és újabb vívmányai a gazdaságot, társadalmat, államot az egyes egyént s annak egész megélhetését, összes keresetviszonyait teljesen átalakították és a mikor gazdasági tekintetben az összes régi sarkalatos alapelvek a lomtárba kerültek, a tőke a népek gazdálkodásában mint termelési faktor polgárjogot nyert, a mikor a modern kapitalisztikus termelési rendszer a lokális fogyasztásra dolgozó czéhszerű munka kipusztításával, a bérmunkát és a világpiac részére való termelést honosította meg, egyszóval gazdasági téren forradalmi fejleményeket idézett elő, szükségszerűen beállott a XVIII. és XIX. század folyamán az a helyzet, a mely hova-tovább egyre élesebben domborodik ki, hogy t. i. napjainkban a gazdasági viszonyok egész más igényeket támasztanak az egyénnel szemben és hogy a természettudományi haladás behatása alatt a mi világnézetünk egészen más, mint volt a középkorban vagy akár egy évszázaddal ezelőtt. Ezekben a momentumokban rejlik élet

és iskola között fönnforgó az a belső ellentét, sőt meghasonlás, a mely mint azt Holtzendorf annyira klasszikusan mondja: „fölidéztetik a szellemi fejlődésnek nagy haladásai által mindenkor, a mikor az újítás közelsimerést talál s hatalomra jut, és beáll a szükséglet a hódító-újításnak egyre terjedő igényeit s követelményeit a réginek egyre szűkebbre szoruló jogkörétől elhatárolni.”

Ennek az elhatárolásnak a megvonása okoz nehézségeket, fölidézi azt, hogy a kívánatos reform késett eddig annyira, hogy most már – meri mondani szóló – *a mostani elvi alapok föntartása mellett megkísérelhető kielégítő megoldás* talán elkésett, mert ez idő szerint már a kor igényei olyan újabb és újabb követelményeket dobnak az előtérbe, hogy a részleges és csupán a középiskolára szorító reform már nem elégséges, hanem az egész közoktatási szervezetet felölelő teljesen új alkotásokra lesz szükség.

A gyakorlati téren működő ember alig zárkozhatik el az elől, hogy a régi világnak, a görög és latin társadalmi és állami viszonyoknak, irodalomnak ismerete nem közvetíthet *modern* általánosműveltséget. De a klasszikus stúdium hívei hajlandók a megalkuvásra és erősítgetik, hogy a latin nyelv, ha nem is végezel, de nélkülözhetlen eszköz a művelődésre és a tudományokba való behatolásra. Hallottuk egyik részről hangoztatni, hogy a latin nyelvnek ismerete föltétlenül szükséges a tudományok teljes megértésére és az azokba való filozófiai belemélyedés céljából. De kérdi szóló azt, hogy miért? Megköveteli-e valaki a tudományos fizikustól, hogy olaszul tanuljon azért, mert Galvani, Volta, Torricelli olaszok voltak? Hát a közgazdasági tudomány teljes megértésére s filozófiai kezelésére szükséges-e és megkívánják-e pl. az egyetemi hallgatóktól az angol nyelvet, mert jóformán valamennyi alapvető közgazdasági munka angol nyelven van megírva?

De hát ne legyünk egyoldalúak és igazságtalanok; manap mégis van valami haszna a latin nyelvnek is. Ha a rendelő orvos a beteg hozzátartozóinak a betegségét a saját anyanyelvükön diagnostizálná, nem óvhatná meg előttük a tudomány titokzatosságának homályát s ha az orvos nem rendelné latin nyelven: *Recipe flos tiliae 25 gr. és aqua destillata 300 gr.* – a latin konyhát kezelő patikus sem számolhatna föl teafőzés, víz, palaczk, vignette, dugasz, zsinégkötés, pecsételés, csomagolás és költség számlázás czimén 9-10 különféle tétel alatt 150-200 fillért. És ha ez az egész gyógyszerelőírás és készítés nem folynék le latin nyelven, valószínűleg a beteg sem szürcsölne szent áhítattal s kanalankint a neki rendelt hársfavirág teából és a mi fő, nem fizetné olyan méregdrágán, mert tudná, hogy ebből a gyógyszerből a patikaköltség erejéig akár maga egy egész akóval is előállíthatott volna.

De nem akarja szóló az előző előadók nagy része által a középiskolai klassziczizmus ellen ötletességgel és elmésséggel megindított harczt folytatni. Nem akarja, mert a kérdés erről az egy oldalról a

vita során teljesen kimerítettett és továbbá, mert úgy véli, hogy manap már nem lehet az a döntő szempont, illetve a vita nem fooghat kizárólag ama kérdés körül, vajjon a középiskolában a latin és görög nyelv és klasszikus stúdium domináljon-e avagy a természettudományok foglalják-e el korlátlanul azt a területet.

Meri állítani, hogy az esetre, ha a klassziczizmust, a latin és görög nyelvtanítást a középiskolából kiküszöbölik és a mostani iskolaszervezetbe, a mostani tanterv sablonjának keretébe és a mostani tanulmányok mellett a gimnáziumokba beleviszik a reáliákat, a helyzet alig fog javulni, a középiskolai tanítás eredménytelensége miatti panaszok nem fognak elnémulni, legfőlebb kevesbbedni, alakjukban és tartalmukban módosulni fognak.

Hiszen a természettudományi tanítás is igen sok holt tudást küzvetíthet, a mely aránylag csak kevéssé fokozza az általános műveltséget és a mely a gyakorlati életben alig lesz értékesíthető. Itt van mindjárt az ásványtan, állattan és növénytan. Nézzük az utóbbit. Ha a növénytan iskolai kézikönyvben felölelt pl. 500 növényfajta mindenikénél a növény szárára, a virág elhelyezésére, a virág kelyhére, vaczkára és kocsánára, a kehelylevelek és szíromlevelek számára, majd a levelek alakjára, vastagságára és a sokféle gyümölcsre vagy termésre nézve a rendkívül változatos tulajdonságokat kell az emlékezetbe belevésni és pedig a legtöbb növényt illetőleg akként, hogy a tanuló azokat eleven állapotban sohasem – legjobb esetben valami fogyatékos rajzban – látja, úgy hiszem indokoltan állítható, hogy ez a tudás nem szól az életre, hogy ez is képes elcölöpölni az ifjú agyat annyira, hogy később modern gondolatok befogadására képtelen akár úgy a mint azt a klasszikus stúdiumról állították és hogy a tudásnak ez a köre és formája sem érdemel jobb sorsot mint feledést.

Újra hangsúlyozom, hogy nézetem szerint nem oldható meg a középiskola problémája, ha egyfelől a klassziczizmus, másfelől természettudományok jelszava szerint sorakoznak az eszmeharczosok. Ez a harc megérlelhet palliatívumokat, de e két tábornak a tus új ától én nem várom az igazi megváltásnak ígését. Nem várom pedig az igazi megváltást, mert mindkét táborban megfelelkeznek egy folyton gyarapodó erőhatalmi tényezőről. Ez a hatalmi faktor pedig a munkástársadalmi mozgalom, a mely nem csupán gazdasági és politikai, hanem javarészt kulturális mozgalom is.

Igazán csodálatos, hogy a vita során erről a mozgalomról eddig még nem történt említés. Pedig a napjainkban egyre hatalmasabban megnyilatkozó munkástársadalmi evolúció a közoktatás terén is követelhet jogokat és előttem nem kétséges, hogy ezen modern kultúr-áramlatnak hatalmas hullámcsapásai elől a közoktatásügy sem fog elzárkózhatni.

A munkások és az alsóbb néprétegek körében hatalmasan megnyilatkozó *művelődési törekvések*, különösen itt e helyütt a szocziológiai

társaságban kötelességünk ké teszük a vagyontalan nép és a közoktatásügyi intézmények között kifejlődött viszonyt vizsgáló kutatás tárgyává tenni.

A vagyontalan osztály az egyre sűrűbben keletkező *önképzőkörök*, *olvasó-egyletek*, *szakegyesületek*, *nyilvános szaktanfolyamok*, valamint a különféle oldalról rendezett előadások útján a saját szorgalmából törekszik tudást szerezni, ismereteit bővíteni. A *munkástömegek* a *legnagyobb erélyvel* és *nemes ambícióval* keresik a tanulási alkalmatosságokat; a napi munka fáradalmi után esetleg vasárnapokon a pihenésre és épülésre, valamint szórakozásra rendelt szabad időt arra fordítják, még pedig már haladottabb életkorban, hogy helyre pótolják lehetőleg azokat a mulasztásokat, a miket önhibájukon kívül a mostani hiányos és fogyatékos közoktatásügyi szervezet ellenük vétett. *Látva* a munkástömegek széles köreiben konstatalható *tanulási és tudási vágyat*, tényleg, sajnos, félszégnek kell jelezni azt, hogy a vagyontalan néposztálynak ifjú nemzedéke és a különféle fajta iskolák, különösen középiskolák között ez idő szerint jóformán áthidalhatlan űr tátong.

Valóban nem méltó a tudományosságával és felvilágosultságával kérkedő mostani korhoz és az uralkodó társadalomhoz, hogy a tudást szomjúhozó tömegek el vannak választva az állam által alkotott és a közoktatás céljaira rendelkezésre álló szervezettől, hogy utóbbi a munkájukból élő néprétegek által nem hasznosítható, azok szempontjából jóformán parlagon hever és hogy ezek a tömegek, eltekintve a saját fizikai és anyagi áldozatkészségük mellett önképzés útján megszerzett tudáson kívül, hogy úgy mondjam hivatalosan, az önkéntes előadások és felolvasások formájában jelentkező tudományos jótékonyág által nekik odadobott morzsákból kénytelenek szellemileg táplálkozni.

A bajok főokát abban látom, hogy egész közoktatási szervezetünk a munkájukból élő néptömegekkel szemben *exkluzív jellegű*. Hiszen ennek a szervezetnek alapvető része a népiskola sem funkcionál kellőképpen és teljesen. Köztudomású, hogy népiskolai törvényünk máig sincsen kellőképpen végrehajtva, hogy itt a fővárosban is ezrével szaladgál az utcán olyan gyermek, a ki iskolát nem látogat és szaporítja a máskülönben is ijesztő országos százalékarányát az analfabétáknak. A népiskolát végzett gyermekek készütsége rendszerint sok kívánni valót hagy; ez okozza azután, hogy az alsófokú ipari szakiskolákban, az úgynevezett mesterinas-iskolákban a népiskola mulasztásait kénytelenek helyreütni, hogy rendszerint két éven át olvasásra, írásra s egyszerű számtani műveletekre tanítják az országnak jövő iparosnemzedékét, közgazdaságunknak állítólagos jövő gerinczét és hogy a tulajdonképeni iparos szakképzésre már nem marad idő, mivel a tanoncot a harmadik év letelte után felszabadítják, a mely ténynyel azután az iskolalátogatási kötelezettség is megszűnik. Mindazonáltal mondható, hogy a népiskola, ha nem is a gyakorlati végre-

hajtásban, de legalább a törvénynek célzatai értelmében a népnek a legszélesebb rétegeit öleli föl.

Ezzel ellentétben közoktatásunknak *exkluzív jellege* csaknem teljes tisztaságban kifejezésre jut a középiskolában. A népiskolából a középiskolába való fellépés a népiskola sikeres elvégzését tanúsító bizonyítványtól eltekintve nem más, mint – pénzkérdés. Nem a népiskolában tanúsított előmenetel, nem a középiskolai tanulmányokra való képesítettség, nem a minősítés dönt, hanem az a momentum, van-e a szülő abban a helyzetben, hogy a gyermek keresetét nélkülözze, vajjon képes-e tandíjat fizetni, vajjon beszerezheti-e a szükséges taneszközt, könyveket, író- és rajzeszközöket és vajjon képes-e a tanulót élelmezni és eltartani.

Még tovább megy azonban az *exkluzivitásban*, sőt valóságos osztályintézmény a *főiskola*, az egyetem és műegyetem. Ezek a fizetőképes vagyonos osztálynak mondhatni kizárólagos domíniumát képezik. Jaj annak a vakmerő fiatal embernek, a ki az egyetemi tanulmányok útjára lép a nélkül, hogy gazdasági egzisztenciája biztosítva, vagy jóakaró maecenások által támogatva volna, vagy a kibén nincsen annyi életerő vagy mondjuk, a kit nem kísér a jó szerencse annyira, hogy az élet nehézségeivel és viszontagságaival sikeresen megküzdhessen. Az egyetemi ifjúság körében előforduló öngyilkosságok, hajótörött és züllött egzisztenciák egész hosszú sorozata szegélyezi a vértanúságnak azt a hosszú útját, a melyet a jobb sorsra törekvő szegénység befutni kénytelen. Néhányan kevesen célzt érnek, de a nagy többség, a légiók a célzt szemük előtt látva, a versenypályán összeroskadnak és jövő létükre való tekintettel szerencsájük, ha csendesesen és észrevétlenül a feledés orkusába szállhatnak, oda vissza, – a honnan kiemelkedni akartak. *Vae victis!*

A helyzet javítására legelső sorban szükséges, hogy a középiskolának exkluzivitása megszűnjön, vagyis hogy ne az illetőnek vagyoni viszonyaitól, hanem *egyesegyedül a tanulmányi előmeneteltől függjön a folytatólagos stúdium lehetősége*. Ez pedig csak akként lesz lehetséges, ha a jövő középiskola olyan alapon fog szerveztetni, hogy a tandíj elmellőztessék, az oktatás a tandíjmentesség kérése nélkül ingyenes legyen és a taneszközök, könyvek, író- és rajzeszközök az állam vagy község által ingyenesen szolgáltatassanak. A taneszközöknek ingyenes kiszolgáltatása szükségszerűen azoknak központosított kollektív beszerzésére fog vezetni. Ez pedig biztosíthatja a taneszközök egységességét, nagyobb jóságát és a mi földolog, az olcsóságot. Svájcznak néhány kantonjában a jelzett kollektív módon szerzik be a taneszközöket, a melyek a rendelkezésére álló adatok szerint az egyes szülők által korábban eszközölt detailbevásárlásokkal szemben közel 50%-kal olcsóbbak. Ez az eljárás fölmenti a szülőket attól, hogy a tanulókat iskolai célokra folyton pénzeljék, de egyúttal megóvja a fiatalságot attól a kísértéstől, hogy a nyert pénzt könnyelműen más célokra fordítsa.

A jó *előmenetelt tanúsító, de vagyontalan tanulóelemek* folytatólagos tanítása pedig teljes ellátást nyújtó *ingyenes internátusok* útján biztosítható. Ha a militarizmus hasznosnak találja a maga részére a katonai reáliskolákban, kadétiskolákban és egyéb ide vágó intézetekben a jövő tiszteket fölnevelni és kiképezni, alig lesz kétségbe vonható, hogy az állam és község elsőrendű érdekei fűződnek ahhoz, hogy az ifjúság a társadalomra hasznos polgárokká fölneveltsék. Ugyanígy, esetleg elegendő állami ösztöndíjak útján minden képesített és szorgalmas ifjúnak lehetőség volna nyújtandó arra is, hogy egyetemi tanulmányokat folytathasson. Arra a kérdésre nézve, hogy honnan teremtesenek elő az ilyen új szervezetre szükséges költségek, egyik konzervatív irányú előadó már megadta a választ, a mikor a militarizmus expanzív természetére és folyton növekedő szükségleteire utalt. Az kétségtelen, hogy a folyton szükséges újabb és újabb ágyuk, puskák és lőszerkeszerezésére fordítandó újabb és újabb milliós kiadások miatt az államnak kulturális feladatai háttérbe szorulnak és elhanyagoltatnak.

A jövő középiskolában ajánlatos *tantervre és tanítási módszerre* való reátérés előtt szükséges az *iskola célját* tisztázni. Úgy véli szóló, hogy a mostani felfogás, a mely szerint a nevelést a maga egészében a szülői házra bízzák s az iskolában csupán ismeretek közvetítésére szorítkoznak, ki nem elégitő. Mert hiszen azt, a mi ez idő szerint a népiskolákban s a középiskolákban történik, t. i. az *oktatás céljaira szükséges rendnek és fegyelemnek bizonyos formai* főtartását, nevelésnek nem lehet minősíteni. Pedig ha az alvási időtől eltekintünk, a fönmaradó napi 15-16 órából a tanuló rendszerint 5 órát vagyis a nappalnak harmadrészét tölti el az iskolában; azt az 5 órát nevelési szempontból elhanyagolni, nézetem szerint helyrepótolhatlan mulasztás. Ez alatt a nevelés alatt nem érti szóló a jó modornak, a jó magaviseletnek, az illemnek az ifjúságba való beleoltását; hanem érti *a kedélynek s érzésnek a nevelését, a kedély világnak a nemesítését*. Ennek az iskolai nevelésnek nézete szerint arra kellene irányulni, hogy a gyermeket már az iskolába járás *első napjától* kezdve *őszinteségre, nyíltságra, önálló gondolkodásra szoktassák, hogy a szókimondást, igazságszeretetet s hasonló férfias erényeket vele megkedveltsék, hogy vele megértessék* azt, hogy a valóságnak meg nem felelő *látszatnak ébresztése* s főtartása nem egyezik meg az emberi méltósággal és hogy az ilyen látszat után való törekvés leszállítja és csorbítja az illető embernek az értékét és jelentőségét.

Az *általános modern műveltségen és nevelésen* felül azonban kívánatos, hogy a középiskola egyúttal a továbbképzésre, az iskola elvégzése után való folytatólagos tanulásra való vágyat ébressze és fölkeltse. Kívánatos továbbá, hogy a középiskola még a gyakorlati életre nézve hasznos és szükséges *szaktudást* is közvetítsen bizonyos fokig és végül, hogy a *kézimunkaoktatás* is bevezetessék a iskola

keretébe. Ez a munkaoktatás fogja az utat egyengetni arra a fejlődésre, hogy *nem csupán az ajkakon fogjuk forgatni azt a mostan üres jelszót, hogy tiszteljük a munkát!* szeressük a munkát! – hanem hogy az ifjúság annak az általános fölismerésére fog jutni, hogy a *munka, az összes kultúrának a kútforrása, hogy csupán a munka adhat tartalmat az egyéni, társadalmi és állami életnek, hogy a munka az embernek természetes rendeltetése és hogy a munka legjobban juttatja kifejezésre az emberi méltóságot.*

Ha a jövő iskola ennek a négyes czélnak meg fog felelni, ha nevelést, általános és szakismeretet és munkaoktatást fog közvetíteni, teljes mértékben fog rendeltetésének megfelelni, akkor az ifjúság a tanulást nem fogja nyügnek tekinteni, ellenkezőleg az iskolából kikerülő ifjak az életbe át fogják vinni a továbbképzésre és folytatólagos tanulásra való vágyat.

Az iskola ezen kiterjesztett czéljának kell, hogy a tanterv is megfeleljen. Nem lehet szóló feladata a jövő középiskolának a tantervét részletesen megállapítani; csupán néhány gondolatot akar kifejezésre juttatni.

A természettudományok fejlődéstörténeti alapon volnának tárgyalandók, hogy a tanuló teljesen tisztában legyen azzal az állással, a melyet mint ember a természetben elfoglal s ezzel egyúttal tisztába jusson, hogy mik a jogai és kötelességei. Erről különben Vészi képviselő már részletesen értekezett. Ez okból a magam részéről annak a megjegyzésére szorítkozom, hogy az ásvány-, növény- és állattan technológiai alapon volna tanítandó. Úgy értem ezt, hogy a technológiában szereplő növények, állatok és ásványok mellett azoknak technológiai jelentősége, haszna és feldolgozása véges-végig a véggyártmányig az oktatás keretébe bevonassék. Itt van azután az a pont, a hol a mostan úgynevezett természetrajz, technológia, vegyészet és áruisme érintkezéseket talál.

A vegyészetben súly volna helyezendő az élelmiszerek kémiájára és arra a miből az ifjúság okulhat a tekintetben, hogy mely élelmi és élvezeti szerek szükségesek, hasznosak és ártalmasak az emberi szervezetre nézve.

A történelem ne legyen a dinasztiai és vérengző háborúk históriája, hanem legyen a népek kulturális fejlődésének s haladásának összesítő történelme.

A földrajzban ép úgy mint a történelemben mellőztessenek a szellemet ölő számok; ennek keretében helyén van megismertetni a tanulókkal a különféle országok és népek mostani kereseti, társadalmi, politikai és állami viszonyait.

Ebbe a tantervbe újabb tantárgyak is beleillesztendőek lesznek. Ilyen volna az *erkölcsstan*, a mely a büntetőtörvénykönyv fonalán tanítható volna; továbbá az embereknek egymáshoz való viszonyait szabályozó legfontosabb *jogismeretek; egészségügytan; a munkaoktatás*

keretében a *szerszámok és munkaeszközök fejlődése* a legfontosabb technikai vívmányok ismertetése fonalán.

Végül még néhány szót a tanerőkről. A középiskola tanári karát a középiskola fogyatékoságai miatt okolni nem lehet. A tanárok serényen, lelkiismeretesen dolgoznak és a lehetőségig teljes mértékben felmutathatják azt az eredményt, a melyet a tanterv tőlük megkövetel. De, hogy ezek a hivatalból kötelese eredmények nincsenek összhangban a gyakorlati életnek vasmarkú igényeivel, arról a jövő nemzedéknek gyakorlati oktatói nem tehetnek. Vannak a tanárok között igen számosan, a kik a tanterv-sablonnak és a mostani iskolaszervezetnek feszélyező nyűgét keservesen érzik. Ezek a tanterv és az előirt tanítási módszer béklyói közé szorítva, – pedagógiai szabad egyéniségüket rendszerint nem tudják érvényre juttatni és ekként ezek az intellektusnak valóságos vértanúi. Állítható, hogy a mostani uralkodó társadalmi felfogás meg nem tűri, de minden esetre üldözi a sablontól eltérő tanári individualitást és pedig úgy a fő- valamint a középiskolában. Pikler, Somló, Poósch és Vargha tanárok esetei közismeretesek.

Pedig a középiskola és a tanítás eredményessége egyenesen megköveteli a tanár individualitásának a kifejlesztését és ezen kifejlesztésnek teljes szabadságát. Nem véletlen, sőt mélyreható oka van annak, hogy a pedagógiai individualitásuk miatt üldözött tanárok a legkedveltebbek a tanuló ifjúság körében.

A mostani magyar középiskola fölött Vészi előadó teljesen indokoltan kemény ítéletet mondott s hozzátette – ha jól emlékszem, hogy minden társadalomnak az az iskolája van, a melyet megérdemel. De hát nem mindenütt tekintik csak a latifundiumot s a közjogi vitatkozást úri foglalkozásnak; ha valahol, hát Németországban tudják megbecsülni az iskolát. Hiszen ott még a sadovai dicsőséges fegyvertényt is a német schulmeisternek tulajdonítják; ott a természettudományok speciálisan magas színvonalon műveltetnek, ott a természettudományok tényleg átalakítólag hatottak iparra, forgalomra s életre, miért nem az iskolára? Miért tapasztalhatjuk ott ugyanazokat a mizériákat mint nálunk?

Erre a kérdésre talán a közelmúlt francia eseményekből kaphatunk választ. Franciaországban láthatjuk milyen elkeseredett harc folyik állam és egyház között speciálisan az iskola birtoklásáért. Miért van ez a harc? Mert felismerték mindkét részről, hogy a ki az iskolát kezében tartja, ez bírja a jövő állampolgároknak nézeteit, ragaszkodását, lelkét.

Ebből látható tehát, hogy az iskola tulajdonképpen birtokpozíció, szóval hatalmi faktor. Ilyen körülmények között nagyon kevés a kilátás arra, hogy a Vészi által sürgetett, úgynevezett előítélet nélküli tudomány az iskolába bevezetessék. Erre első sorban előítélet nélküli társadalom volna szükséges. De hol létezik ez? Én sehol sem találok. Az előítélet nélküli tudomány, előítélet nélküli embereket képezne ki, de-